

Laylo TURSUNOVA,
Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: l.e.tursunova@pf.fdu.uz

Farg'ona davlat universiteti dotsenti T.Shokirov taqrizi ostida

GO'ZALLIKNING MOHIYATINI TUSHUNISHDA ESTETIKANING O'RNI

Аннотация

Go'zallik insoniyat tarixida har doim muhim tushuncha bo'lib kelgan. U faqat tashqi ko'rinish yoki yuzaki taassurotlar bilan bog'liq emas, balki ruhiy, axloqiy, va estetik qatlamlarni ham o'z ichiga oladi. San'atshunoslik va estetikaning go'zallikni tushunishga bo'lgan hissassi beqiyosdir. Ular go'zallikni shakllantiruvchi estetik tajriba va san'at asarlarini faqat badiiy yondashuvda emas, balki psixologik, sotsial va madaniy nuqtai nazardan ham ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: Go'zallik, taassurotlar, ruhiy, axloqiy, hissassi, sotsial, falsafaning estetik jihatlari, yoshlarning estetik ongini shakllantirish.

В ПОНИМАНИИ СУТИ КРАСОТЫ РОЛЬ ЭСТЕТИКИ

Аннотация

Красота всегда была важным понятием в истории человечества. Он связан не только с внешним видом или поверхностными впечатлениями, но также включает в себя духовные, моральные, и эстетические слои. Вклад искусствоведения и эстетики в понимание красоты неоценим. Они рассматривают эстетический опыт и произведения искусства, которые формируют красоту, не только в художественном подходе, но и с психологической, социальной и культурной точек зрения.

Ключевые слова: Красота, впечатления, духовный, моральный вклад, социальный, эстетические аспекты философии, формирование эстетического сознания молодежи.

UNDERSTANDING THE ESSENCE OF BEAUTY THE ROLE OF AESTHETICS

Annotation

Beauty has always been an important concept in the history of mankind. It is not only related to appearance or surface impressions, but also includes spiritual, moral, and aesthetic layers. The contribution of art criticism and aesthetics to the understanding of beauty is invaluable. They consider aesthetic experiences and works of art that shape beauty, not only from an artistic perspective, but also from a psychological, social, and cultural perspective.

Key words: Beauty, impressions, spiritual, moral contribution, social, aesthetic aspects of philosophy, formation of aesthetic consciousness of youth.

Kirish. Estetika — san'atshunoslikning muhim nazariy asosi bo'lib, san'at, xushnudlik, qiyoslash va go'zallik kabi ma'naviy jihatlarni tadqiq qiladi. Bu fani, xususan, san'atni, estetik jarayonlarni va insonning u bilan aloqasini tushunishda muhim rol o'ynaydi. Bu o'rinda Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, o'zining nutqlari va chiqishlarida ko'pincha estetikani, san'atni, madaniyatni rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan. U san'at va estetikaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqida bir necha bor aytib o'tganlar.

Bunday fikrlar, ayniqsa, madaniyat va san'atning jamiyatda axloqiy va estetik qadriyatlarini shakllantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. San'at va madaniyatni rivojlantirish: "San'at va madaniyat xalqning yuragini o'qish, uning ruhini anglash, uni o'z vaqtida tarbiyalashning eng muhim vositalaridan biridir. Madaniyat va san'atni rivojlantirish orqali jamiyatning estetik qarashlarini, go'zallikni, o'ziga xosligini, turli millatlarning boy madaniy merosini qadrlashga erishamiz"[1].

"Estetika, san'atshunoslikning nazariy va uslubiy poydevorini tashkil qiladi, chunki har qanday san'atshunoslik fani o'zining nazariy asoslariga, ya'ni estetik prinsiplarga tayangan holda rivojlanadi. Estetika san'atning tuzilishi, jarayonlari, asarlarning ma'nosi va ta'sirini tadqiq qiladi, shunga ko'ra san'atshunoslikka bu sohada nazariy asoslar va xulosalarni shakllantirish imkonini beradi"[2].

"Estetikasiz san'atshunoslik mavjud bo'lishi mumkin emas, chunki san'at insonning estetik ehtiyojlariga va hissiyotlariga taalluqli bo'lgan jarayonlar, va ularni tushunish uchun estetik qoidalar, teoriyalar va konseptlarni talab qilinadi. Masalan, san'at asarini tahlil qilishda asarning formasi, mazmuni, tasvirlangan mavzular va ularning go'zallikka taalluqini baholash estetik kategoriyalarga tayangan bo'ladi"[3].

Estetika shunchaki san'atning ichki shakl va mazmunini o'rganib qolayotgan fan emas. Uning doirasiga ijtimoiy, madaniy va tarixi masalalar ham kiradi. San'at asarlari jamiyatning ehtiyojlariga va ideologiyasini aks ettirishi mumkin. Estetika bu jarayonlarni o'rganishga ham o'rnak bo'ladi[4]. Chunki, san'at jamiyatning hissiyotlari, ideallari va intilishlarini shakllantirish va aks ettirishning bir vositasi hisoblanadi.

"Estetika realizm yoki abstraksionizm kabi san'at tuzilmalari ijtimoiy kontekst va madaniy me'yorlarga bog'liq bo'lishi mumkin"[5]. Shunday qilib, estetika san'atning faqat ichiga karagan jihatlari emas, balki uning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ham ochib beradi.

"Estetika fani shundan iboratki, u nafaqat nazariy masalalarga, balki amaliy masalalarga ham javob beradi. Shuning uchun ham amaliyot bilan nazariy tushunchalar orasida o'zaro aloqa va sintez paydo bo'ladi. Estetik qarorlar va nuqtai nazarlar san'atning yaratilish jarayonidagi muhim omillardan biri bo'lib, ularning ijtimoiy va psixologik ta'siri ham tahlil qilinadi"[6]. Bunda, insonning go'zallikka bo'lgan munosabati, estetik ta'limotlar, ijodiy yondashuvlar va amaliy usullar — barchasi estetika faniga kiradi.

Estetik nazariya san'at va badiiy ijod jarayoniga, badiiy madaniyatning barcha sohalariga amaliy jihatdan kuchli ta'sir ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat san'atkorning ijodiy faoliyatiga, balki uning asarini yaratish, izlash va tuzish jarayonlariga ham haddan ortiq ta'sir qilishi mumkin. Estetik nazariya san'atning turli shakllarini nazariy jihatdan tushunishga va baho berishga yordam beradi. Bu nazariyalar, shuningdek, ijodiy jarayonlarda yangi qoidalar, tushunchalar va yondashuvlarni ishlab chiqishda ham muhim ahamiyatga ega[8]. San'at va badiiy ijod jarayoniga, badiiy madaniyatning barcha sohalariga amaliy jihatdan kuchli ta'sir o'tkazadi. Estetik ehtiyoj

ezgulikka, go'zallikka intilishdir. Bu ehtiyoj mehnat, san'at, axloqiy munosabatlardagi go'zallikni taqozo etadi. "Estetika fani falsafiy bilimlar majmuidagi o'ziga xos alohida ahamiyatga molik bo'lib, u bir tomondan insonning atrof-muhitga, voqelikka estetik munosabati doirasidagi olamni o'zgartirish jarayonidagi faoliyatini namoyon etadi, Ikkinchidan, san'atga alohida ahamiyat beradi." [9] Chunki ayni shu yerda insonning nafasat olamini o'zlashtirishi eng yuqori darajaga ko'tariladi.

Estetika fani inson tevarak-atrofidagi moddiy va ma'naviy boyliklarining barchasini qamrab olishga, inson faoliyatining barcha jabhalaridagi nafasat olamini san'at barcha turlari vositasida chuqur o'rganishga da'vat etadi.

"Estetika fani falsafiy bilimlar tizimida o'ziga xos o'rin egallaydi. U, eng avvalo, falsafiy bo'lib, uning nazariy va uslubiy asoslarini falsafiy tafakkur nazariyasini va tarixini tashkil qiladi" [10]. Masalan, voqelikni estetik va badiiy o'zlashtirish jarayonlarini o'rganishda xolislik, tarixiy yondoshish, bilish jarayonida amaliy tajribaning ahamiyati kabi uslubiy asosni qo'llash ijobiy samaralarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, estetika fani va o'quv darsi voqelikni estetik mushohada qilish va badiiy ijod jarayonlari uzviy mutanosibligini namoyon qiladi va ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, estetika – bu nafasat olami, san'ati va badiiy ijod jarayonlari qonuniyatlarini his-tuyg'u, sezgi-idrok vositalari orqali o'rganadigan va o'rgatadigan fandır.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. "Go'zallikning mohiyatini tushunishda San'atshunoslik va Estetikaning o'zni mavzusiga taalluqli adabiyotlar tahlili va metodologiyasi haqida so'z yuritishda, avvalo, estetika va san'atshunoslik tushunchalarini anglash muhimdir. San'atshunoslik va estetika ilmiy sohalar go'zallik, san'at va estetik tajriba haqidagi qarashlarni shakllantiradi. Bu sohalar orqali go'zallikning tabiati, uning inson ongida aks etishi va san'at asarining mazmuni tahlil qilinadi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili metodologiyasi ushbu sohalariga doir ilmiy asarlarni qanday o'rganish, tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish usullari bilan bog'liq" [11].

San'atshunoslik va estetikaning go'zallikni tushunishdagi o'zni katta. Estetika va san'atshunoslik orqali go'zallikning asosiy jihatlarini tahlil qilinadi, adabiyotlar metodologiyasining yordamida esa bu jihatlar yanada chuqurroq va kengroq tasavvur etiladi. Estetika va san'atshunoslik ilmiy va falsafiy usullar orqali adabiy asarlarni o'rganish, ularni san'at va go'zallik prizmasidan tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, metodologiyalarni qo'llash orqali go'zallikning mohiyatini tushunish, uning zamonaviy va tarixiy kontekstlarda qanday ifodalanganini aniqlash mumkin.

Klassik Estetika: "Platon va Aristotelning estetik qarashlariga ko'ra, go'zallik universalidir va ma'naviy fazilatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Go'zallik — tabiiy va estetik birlikning ifodasi sifatida qaraladi" [12].

Modernist Estetika: "XVIII-XIX asrlarda go'zallik, san'at va estetik qarashlar o'zgarib bordi. Bu davrda go'zallik nafaqat an'anaviy estetik me'yorlarga, balki individning subyektiv tajribasiga asoslangan holda ko'rilgan. [13]

Postmodernist Estetika:

Fredric Jameson postmodernizmni kapitalizmning kechki bosqichida san'at, madaniyat va estetikani anglash jarayoniga ta'sir qiluvchi bir hodisa sifatida o'rganadi. U postmodernizmni "sinfiy tizimlar" va "kechki kapitalizm" bilan bog'liq bo'lgan estetik va madaniy shakllarni tahlil qiladi. Jameson postmodern san'ati va adabiyotini idealizatsiyalash va dekonstruksiyalash orqali tahlil qiladi.

"Foster postmodernizmning san'at va estetikada qanday ifodalanishini tahlil qilgan. U postmodern san'atni dekonstruktivizm, ironik yondoshuvlar va tanqidiy estetikaga ega bo'lgan bir shakl sifatida ko'rsatadi. Uning asari postmodern estetikada yangilik va o'zgarishlarni tasvirlashga bag'ishlangan. Postmodernizmni go'zallik va san'atning o'zaro munosabati komplekslashadi. Postmodernizmdagi go'zallik muhokamalarini ko'pincha avvalgi estetik me'yorlardan chetga chiqib, individualizatsiya, dekonstruksiya va intertekstualitetni o'z ichiga oladi" [14].

Natijalar. "Go'zallik — bu estetik tajribaning markaziy tushunchasi bo'lib, u insonning ruhiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini bilan chambarchas bog'liqdir. Estetika fani go'zallikni o'rganish orqali uni tushunishga harakat qiladi.

Go'zallikni tushunish nafaqat uning tashqi ko'rinishi, balki uning ichki mazmuni va ruhiy mohiyatini ham anglashni talab etadi. Estetika go'zallikni subyektiv va obyektiv jihatdan tahlil qilishga imkon yaratadi. Estetika va go'zallik haqidagi qarashlar turli davrlarda o'zgarib borgan. Klassik estetikada go'zallik universal va abadiy tushuncha sifatida ko'rilgan" [15]. Renessans va Klassisizmni esa go'zallik ma'naviy va axloqiy mukammallik bilan bog'lanadi. Modernizm va postmodernizmni esa go'zallik subyektiv va ko'p qirrali, turli shaxsiy qarashlar va madaniy kontekstlarga asoslangan holda anglandi. Estetika rivojlanishi go'zallikni o'zining o'zgarimas mohiyatidan, individual va ijtimoiy kontekstlarga bog'langan holda ko'rib chiqishga olib kelgan.

Go'zallikning mohiyatini tushunish va estetikning o'zni haqiqatda chuqur falsafiy, madaniy va san'atshunoslik sohalarida muhim mavzu hisoblanadi. Go'zallik va estetikni tushunishda turli olimlar, san'atshunoslar, faylasuflar va madaniyatshunoslar o'z fikrlarini ilgari surgan. Shuning uchun go'zallik va estetikani tushunishda bir nechta yondoshuvlarni hisobga olish zarur.

Go'zallikning mohiyati - Go'zallik, tarixiy va madaniy kontekstdan qat'iy nazar, insonning sezgi va aqliy dunyosida muhim o'rin tutadi. Go'zallikni qadrlash har bir inson uchun turlicha bo'lishi mumkin, ammo umumiy ma'noda, go'zallik — bu yuzaga kelgan, ko'zga tashlanadigan yoki ichki his-tuyg'ularni uyg'otadigan narsalar, shakllar yoki holatlar majmui hisoblanadi.

"Falsafiy nuqtai nazardan, go'zallik ko'pincha "yaxshi", "ideal", "zarur", "a'lo", yoki "yig'ish". Platon, misol uchun, go'zallikni ideal shakllar bilan bog'lagan, bu shakllar esa insonning aqliy tafakkuri bilan hamohangdir. Shu bilan birga, go'zallik insonning sezgisi, ichki dunyosi va ruhiyatiga ham ta'sir etadi" [15].

Estetika — bu san'at va go'zallik, ularning tushunilishi, qadr-qimmatini, hissiyotlar va idrokni o'rganadigan falsafiy soha. Estetika go'zallikni faqat tashqi tomondan emas, balki uning ichki mohiyati, tasvirlangan san'at asarlari, tabiat yoki hayotdagi go'zallikni qanday anglash, qanday qadrlash va qanday ifodalash haqida o'ylaydi. Estetika va go'zallik bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, estetik tajriba — bu insonning go'zallikka bo'lgan munosabati, uni qabul qilish va idrok etish jarayonidir. Shuningdek, go'zallik va estetikani tushunishning shakllanishi va rivojlanishi turli davrlarning falsafiy va madaniy nuqtai nazariga bog'liq. Aksariyat estetik olimlar go'zallikni subyektiv (ya'ni shaxsiy idrok va tajriba asosida) va ob'yektiv (ya'ni, mavjud estetik qoidalarga yoki shakllarga mos ravishda) tushunadilar.

"Immanuel Kant: Kantning "go'zallikni" tushunishdagi yondoshuvi juda muhim. U go'zallikni subyektiv bo'lsa ham, umumiy narsalar yoki xususiyatlar bo'yicha to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishi mumkinligini aytgan. Kantning fikriga ko'ra, go'zallik faqat insonning idroki orqali hosil bo'ladi, lekin bu idrokning o'ziga xos, tabiiy va aqliy asoslari mavjud. Go'zallik subyektiv bo'lishiga qaramay, unga ham umumiy tasavvurlar asosida qiyoslash imkoniyatlari bor" [14].

Muhokama. Go'zallikni tushunish insoniyat tarixida doimiy ravishda o'rganilgan va har xil qarashlar orqali shakllangan murakkab tushuncha bo'lib, u nafaqat estetik tajriba, balki ijtimoiy, madaniy va falsafiy o'lchamlarga ham ega. Go'zallikning mohiyatini tushunishda san'atshunoslik va estetikaning o'zni nihoyatda muhimdir. Ushbu mavzu orqali biz go'zallikni qanday tushunishimiz, uni qanday baholashimiz, san'atning qanday o'zni borligini va ularning o'zaro aloqalari haqida fikr yuritamiz.

David Hume: Hume go'zallikni tasavvur qilish va idrok qilish jarayonida sezgi va hissiyotlarni ajratib ko'rsatgan. U "go'zallik har bir kishining ko'zi bilan" degan fikrni ilgari surgan, ya'ni go'zallik har kimning o'z idrokiga bog'liq. Bu yondoshuvda estetik qadriyatlar va go'zallik insonlarning sezgilariga, tajribalariga va tasavvurlariga asoslanadi.

Friedrich Schiller: Schiller go'zallikni "erk" va "xohish" o'rtasidagi uyg'unlik sifatida tasvirlaydi. Uning fikriga ko'ra, go'zallik — bu insonning ichki erkinligi va jismoniy ishonchini birlashtirgan holatdir. Shuningdek, Schiller go'zallikni tarbiya vositasi sifatida ko'radi, chunki go'zallik insonni yaxshilikka, ahloqqa undaydi.

Arthur Schopenhauer: Schopenhauer estetik tajribani go'zallikning eng yuqori shakli sifatida ko'rgan. U go'zallikni insonning real dunyodagi og'riq va azoblarni unutishga imkon beradigan, xayoliy va haqiqiy dunyodan ajralgan tajriba deb bilgan. Unga ko'ra, go'zallik insonning shaxsiy hayoti va tafakkuridan ozod bo'lib, tabiatning buyukligini va asoslilikini ko'rish imkoniyatini beradi.

Go'zallik va estetikni tushunishning mohiyati bir necha jihatdan qiziqarli va murakkabdir. Bu soha, go'zallikni nafaqat tashqi sifat sifatida, balki ichki, ruhi va aqliy qiyofalar sifatida ham tushunishni o'z ichiga oladi. Estetik olimlar go'zallikni ham subyektiv, ham ob'yektiv jihatlardan o'rganishga harakat qilganlar, chunki go'zallik har bir inson uchun turlicha idrok etiladi. Shu sababli estetik tafakkur va go'zallikni tushunish, faqat biror narsaning ko'rinishidan ko'ra, bu narsaning inson ruhiyatiga, qalbiga va aqliy holatiga qanday ta'sir qilishi bilan ham bog'liqdir.

Xulosa. Go'zallikning mohiyatini tushunishda san'atshunoslik va estetikaning o'zni nihoyatda muhimdir, chunki ular go'zallikni faqat tashqi ko'rinish bilan bog'lamasdan, uning ma'naviy, ijtimoiy, va falsafiy jihatlarini ham o'rganadi. Estetika go'zallikni tushunishning nazariy asosini yaratib, uni turli zamoniy va madaniy kontekstlarda tahlil qilish imkonini beradi. San'atshunoslik esa san'at asarlari va ularning estetik qiymatini tarixiy va madaniy nuqtai nazardan o'rganadi, shu bilan birga

go'zallikning shakllanishi va rivojlanishidagi jarayonlarni tushuntiradi.

Tarixan go'zallik tushunchasi turli davrlar va madaniyatlarda o'zgarib borgan. Klassik estetikada go'zallik ideal va muvozanat sifatida tasvirlangan bo'lsa, zamonaviy estetikada go'zallik ko'proq subyektiv, ko'p qirrali va ijtimoiy jihatlariga bog'langan. Bugungi kunda go'zallikni tushunishda estetika va san'atshunoslik metodologiyalari bir-birini to'ldiradi va san'at asarlari orqali go'zallikning zamonaviy, interaktiv, madaniy va siyosiy o'lchamlari o'rganiladi.

Go'zallik va san'at o'rtasidagi munosabatlar har doim ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga mos ravishda yangi shakllarda ifodalanadi. Shuning uchun, san'atshunoslik va estetika go'zallikni anglashda doimiy yangilanish va rivojlanish jarayonida muhim ilmiy vositalarni taqdim etadi. Bu ilmiy sohalar go'zallik va san'atning o'zaro aloqalarini chuqur tushunishga imkon beradi va badiiy tafakkurda yangi yo'llarni ochib beradi.

Shunday qilib, go'zallikning mohiyatini tushunishda san'atshunoslik va estetikaning o'zni jahon madaniyatini, badiiy ifoda shakllarini va insonning estetik tajribasini to'liq tushunishga imkon yaratadi. Bu fanlarning o'zni, xususan, go'zallikni anglashda nafaqat badiiy estetik me'yorlarni, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy omillarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 2-noyabr "O'zbekiston Respublikasida san'at va madaniyatni rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni (PF-5295-son)
2. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. –Toshkent: O'zbekiston. NMIU. 3-tom. 2019. –B. 102.
3. Abdulla Sher, Bahodir Husanov. Estetika. Uslubiy qo'llanma. 2-nashr. –Toshkent: O'zMU. 2008. –B. 34.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –Toshkent: Yangi asr avlodi. 2018. –B. 272.
5. Abu Homid G'azzoliy. Kimyo saodat. Turkiy. 2 tomlik. –Toshkent: Adolat. 2005. 2-tom. –B. 121-122.
6. Arzimatova I.M. Estetik madaniyat. –Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti. 2007. –B. 23.
7. Грубер Р.И. Всемирная история музыки. –Москва: 1965. –С. 36.
8. Georg Vilhelm Fridrix Hegel. Estetika. San'at va badiiy ijol falsafasi. Tarjimon. Abdullaev M.A. –Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2012. –B. 68
9. Кант И. Критика способности суждения. Музыкальная эстетика Германии XIX века. Т. 1. – М.: 1982. –С.78.
10. amolova D. Madaniy meros. O'zDSMI xabarlari. 2019 yil. № 3-soni 10. Ibroximov O. O'zbek milliy musiqasi xususida. O'zDSMI xabarlari.//2019. 1(9).
11. Караматов Ф. Музыка народов Ср. Азии в мифах и легендах. Санъат. № 2 / 99. –С. 48.
12. Aristotelning "Poetika" asari taxminan b.c.e. 335-323.y www.ziyouz.com kutubxonasi
13. Fredric Jameson — Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism (1991)
14. Kant, I. (1993). Kritik der Urteilskraft (J. I. Zohidi, tarj.). Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.-bet 300-400.Internet Archive <https://archive.org> Yil: 1996-y
15. Platon. (2000). The Republic (B. Jowett, Trans.). Dover Publications. (Original work published ca. 380 B.C.E.). USA.-P. 416. JSTOR: <https://www.jstor.org> Y: 1990-yildan boshlab.